

Oponentský posudek disertační práce Ivety Hajdákové *Gastronauts of Eastern Europe: Experiencing and Digesting Luxury Gastronomy in the Czech republic*

Disertační práce sleduje několik obecnějších cílů, které jsou spojeny se současnými změnami postojů ke stravování, utváření takzvané gastronomické „zkušenosti“ (respektive gastronomického „zážitku“) a stravovacích praktik jako takových v kontextu politických, ekonomických a morálních proměn české společnosti. Celkově spadá do oblasti takzvaných „food studies“. Rozvíjí teoretický, pojmový a deskriptivní rámec, jenž má zasadit otázku, jak se vytváří „luxus“ v české gastronomii, do souvislosti s ideologickými proměnami vnímání „jídla“ jako něčeho, co překračuje běžnou každodenní, rutinní a mechanickou praxi a vypovídá o provázanosti vnímání praktik spojených se stravováním s obecnějšími procesy utváření lidské identity a vůbec pohledu na lidskou interakci. Argumentace je vystavěna na několika klíčových tezích a předpokladech. Jak uvádí sama autorka: „In this study I invite readers to see hospitality and gastronomy as tropes of postsocialist transformation of Czech society through which moralities of the past and present are negotiated“ (str. 8). Nebo na jiném místě: „In this study, I show how cultivation of affect and desire becomes not only a “technology of the self” and a way of improving oneself and one’s well-being, but also a prerequisite for the transformation of society, “purification from socialism,” and a way of becoming an ethical consumer and citizen“ (str. 11–12). Přiznanou ambicí textu je svěst dohromady postupy a koncepty rozvíjené v rámci „food studies“ se studii, jež se zabývají transformací společnosti, a spadají do oblasti zkoumání o takzvaném „postsocialismu“ či „postkomunismu“. Typické pro tento aspekt práce je, že je zde „postsocialistický“ vývoj ČR komentován (v teoretickém smyslu) prostřednictvím referencí především k anglosaské odborné literatuře. Klíčovým problémem, který text řeší, se zdá být konfrontace způsobů jednání, životních stylů či reflexivních praktik se sférou „luxusu“, jež se v práci stává jakýmsi určujícím hlediskem či indikátorem schopnosti překonávat omezení spojená s předchozím vývojem české společnosti. Jak autorka píše v úvodu své práce: „The sphere of luxury hospitality provides a model for illustrating how eating, experiencing, and digesting are dominated by political, economic, and moral discourses of transformation, but also how, through the embodiment of politics and economy, these discourses are further reproduced“ (str. 10).

Text jako takový je rozčleněn do šesti kapitol. První z nich představuje klíčové pojmy a distinkce, na nichž je demonstrováno propojení individuální zkušenosti s ekonomickými, kulturními, politickými, estetickými a morálními aspekty lidského jednání. Centrálním pojmem je zde „afekt“, blížeji je představen také interpretační rámec pro pojmy jako „hodnota“, „autenticita“, „konzumpce“, „zvyk“ nebo „tělesnost“. Představeny jsou také použité metody (vesměs terénní výzkum, zúčastněné pozorování, rozhovory). Druhá kapitola seznamuje s „expertním“ pohledem na gastronomii. Především přitom využívá názory prezentované třemi českými odborníky, kteří prezentují jakýsi osvětově vzdělávací či kultivační přístup k české veřejnosti. Zde se pracuje zejména s distinkcí mezi profesionály/amatéry, respektive experty/laiky. Třetí a čtvrtá kapitola obsahuje případové studie založené na terénním výzkumu ve dvou „luxusních“ restauracích. Tato část stojí na výpovědích „participantů“, zejména pak pracovníků těchto dvou restaurací. Její součástí je rovněž deskripce vybraných událostí a autobiografické výpovědi autorky. Pátá kapitola se navrácí k analytické práci: její obsah tvoří úvahy o procesech utváření „hodnoty“ v rámci zážitkové gastronomie. Kapitola šestá se zabývá morálními aspekty spoje-

nými s „konzumpcí“ a naznačuje „that affect serves as a calculative tool and through affect, not only politics, but also economy, become embodied and I show the role of affect in creating a moral consumer and an ethical citizen (str. 12). Závěr je nejen shrnutím práce, obsahuje rovněž doporučení k dalšímu bádání v oblasti politiky, ekonomie a kultury „jídla“. Za klíčovou tezi závěrečné části považuji následující citát: „Gastronomists,” experts on gastronomy, professionals, producers and consumers of luxury gastronomy, continue with this “antipolitical” mission to purify the society and individuals from socialism. As I have shown, in this study, they do so through education, moral entrepreneurship, discreet economy, *digesperiencing*, and moral and ethical consumption“ (str. 94).

Disertační práci Ivety Hajdákové považuji za velmi cennou a také vítanou studii o něčem, co se nepochybně stalo fenoménem současnosti. Oceňuji zejména, že jde o jeden z prvních „českých“ systematických příspěvků věnujících se „jídlu“ v jeho obecnějších souvislostech. Práce jako taková je argumentačně ucelená, vyvážená a nepochybně rovněž provokativní v pozitivním slova smyslu. Prezentuje určitý pohled na vývoj české společnosti a sama o sobě je vyzrálým komentářem k současné fascinaci „jídlem“. Cenná na ní je již jen to, že se pokouší o teoretické uchopení tohoto jevu a přináší četné interpretace současného vývoje. Vymezuje klíčové pojmy a zavádí klíčové distinkce umožňující zasadit „expertní“ i „laický“ diskurs o „jídle“ do souvislosti s kulturními, politickými, ekonomickými a morálními aspekty vývoje společnosti. Využívá relevantní zahraniční sociologickou i antropologickou literaturu k tématu. Přestože pečuje o precizaci pojmového aparátu a tento aparát také analyticky využívá, jde o velmi čtivou a čtenářsky přívětivou práci. Pokud na ni vztáhneme základní požadavky na dobrou disertační práci, tedy to, zda obsahuje jistou teorii, kontrolovanou argumentaci a systematické odkazy, obstojí ve všech uvedených kritériích. Formálně je text dotážený. Stojí na silných výchozích tezích. Celkově tedy považuji práci za velmi vydařenou, formálně i argumentačně vyzrálou.

Osobně jsem velmi rád, že máme v českém prostředí silný text, který se „jídlem“ v sociologickém a antropologickém smyslu zabývá. Když jsem byl před několika lety během svého výzkumného pobytu na shromáždění členů katedry a studentů sociologie na Northwestern University, na němž každý zúčastněný představoval, čím se zabývá, byl jsem v lehkém šoku z toho, že více než polovina z tak šedesáti přítomných uvedla, že je jejich hlavní oblastí zájmu „jídlo“. O relevanci práce jsem tedy nezvratně přesvědčen. Následující komentář je tedy jen jakýmsi subjektivním dodatkem k mému jinak velmi pozitivnímu posudku. Jak jsem již naznačil, předností práce je, že stojí na jednoznačně vyjádřených tezích. Autorka se k těmto tezím hlásí, zapracovává je do své argumentace, která je srozumitelná, přímočará a jasně čitelná. Dalo by se říci, že vytváří určitou „ideologii“ (zde použito v nehodnotícím smyslu) vztahu české společnosti a „jídla“. Tento vztah má přitom v práci zcela evidentně emancipační potenciál. Něco je zastaralé, zaostalé, nezdravé, nežádoucí, pokleslé, nekulturní a ve výsledku vlastně i nemorální (přístup k jídlu za „socialismu“). Pozitivní konotace se pojí až s tím „novým“ (kreativní, zdravý, snadno stravitelný, afektivní, vyspělý). Klíčovou tezí je zde teze o „očištění od socialismu“. V oblasti „jídla“ jako nástroje emancipace je hlavním orientačním bodem „gastronomický zážitek“, autenticita, afektivní konzumpce. Je pro to vytvořen expertní diskurs rozdělující společnost na pokleslou (ta, která jí blbě), nevzdělanou (ta, která o tom nepřemýšlí), nezdravou (ta, která špatně tráví) a na tu vznešenou, tvůrčí a zdravou. Jsou zde

leaderi a jejich nasledovnici v obou taborech. Aniz bych chtel vychozí „emancipacni“ tezi zpochybňovat, nemohu si odpustit otazku – při vědomí, že jsem práci možná zcela nepochopil a samotná konfrontace teoretických či obecnějších úvah o proměně společnosti s realitou života luxusních restaurací je záměrně pojata jako kontrast, který má ukázat rozpor mezi teorií a praxí (nebo ideály a realitou) – jak je možné za hybatele emancipační změny směřující k morálnímu konzumentství a etickému občanství brát prostředí, jež je bytostně amorální, vulgární, afektované, plné přetvářky a fachidiotismu (na myslí mám případové studie). Že se toto vše skrývá za fasádou „kreativního, dynamického, afektivního, estetického a hravého prostředí“ je samo o sobě cenným objevem, nicméně jak to může být napojeno na celkový komentář o hodnotě, autenticitě, očistě a antipolitické misi? Obdobně kapitola o českých expertech kultivujících a vzdělávajících českou společnost. I když opomenou skutečnost, že celá tato vzdělávací mise uvedených třech expertů je minimálně stejně tak jako „kultivačním“ projektem zcela nepochybně také čistým komerčním projektem, neplatí i pro ně to, co kriticky říkali o zpěvácích a herecích písničích po roce 1989 kuchařky. Proč by sociologové/socioložky měli/y nekriticky přijímat to, co při vaření povídají o stavu české společnosti? Proč když práce přejímá pro výklad „postsocialismu“ teze zahraničních autorů zde není diskutováno, nakolik je český „kultivační“ diskurs importovaný z anglosaského světa (bohužel zřejmě podobnou cestou jako současný britský model univerzitní a vědní reformy)? Není vůdčí motto současné reformy stravování, že se při dobrém jídle mluví o dobrém jídle a ideálně o ničem jiném sociologicky znepokojivé? Nemůže být při jiném pohledu současná fascinace „jídlem“ a jeho všudypřítomnost (komunikační) spíše překážkou etickému občanství? Podobných otázek mne napadá takřka nekonečně mnoho, což nepochybně vypovídá o inspirativnosti práce jako celku.

Disertační práci Ivety Hajdákové *Gastronauts of Eastern Europe: Experiencing and Digesting Luxury Gastronomy in the Czech republic* doporučuji k obhajobě.

V Praze 1. 9. 2015

Jan Balon

